

Коверзнев В.О.

Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України

АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджено особливості альтернативних (позасудових) засобів захисту прав учасників економічних відносин в Україні, до яких належать третейський розгляд справ і медіація.

Доведено, що з метою покращення діяльності третейських судів необхідно ухвалити зміни до чинного Закону «Про третейські суди», спрямовані на: підвищення незалежності третейських судів і суддів шляхом доручення до процесу утворення третейських судів і затвердження третейських суддів Міністерства юстиції України; запровадження періодичного підвищення кваліфікації та процедури кваліфікаційної оцінки третейських суддів; розширення повноважень третейських судів та віднесення до їхньої компетенції справ про захист права власності на нерухоме майно, в тому числі земельні ділянки, а також про захист прав споживачів; відкритість діяльності третейських судів; утворення органів третейського самоврядування для вирішення нагальних потреб, які стоять перед третейськими судами, та захисту третейських суддів від зовнішнього впливу.

З метою розвитку в Україні процедури медіації як самостійного засобу захисту прав учасників економічних відносин потрібно ухвалити спеціальний закон, який визначатиме організаційні та правові основи медіації в цивільних і господарських спорах; порядок відбору, кваліфікаційної підготовки і допущення осіб до здійснення професійної діяльності у сфері медіації; процедуру вирішення спорів за допомогою медіації; правовий статус і порядок виконання угод, укладених сторонами спору в процесі здійснення процедури медіації.

Обґрунтовано, що для підвищення ефективності процедури врегулювання спору за участю судді (судова медіація) необхідно вдосконалити окремі положення Господарського процесуального кодексу та Цивільного процесуального кодексу України, зокрема шляхом запровадження відповідальності у вигляді штрафу в разі зловживання учасником справи своїми процесуальними правами під час процедури врегулювання спору за участю судді.

Ключові слова: альтернативні засоби захисту прав, третейський розгляд спорів, процедура медіації.

Постановка проблеми. 12 червня 2020 року на позачерговому засіданні Уряду України представлено план проведення адміністративно-територіальної реформи і нову карту України, що складатиметься із 129 укрупнених районів, які буде створено на базі існуючих зараз 490 районів [1]. Новий адміністративно-територіальний устрій буде впроваджений відповідною постановою Верховної Ради України.

Укрупнення районів призведе до потреби зміни існуючої системи місцевих загальних судів, які наразі діють у кожному районі, шляхом створення місцевих окружних судів, з поширенням їхньої юрисдикції на території укрупнених районів і, як наслідок цього, зменшення їх чисельності.

У свою чергу зменшення чисельності місцевих окружних судів погіршить доступ осіб до суду за територіальним критерієм оцінки.

Вказану проблему можна частково вирішити запровадженням в Україні ефективних альтерна-

тивних (позасудових) засобів захисту прав учасників економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні питання захисту прав учасників економічних відносин розглядалися в працях В.К. Мамутова, Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини, В.А. Устименка, О.П. Подцерковного, О.М. Вінник, Р.А. Джабраїлова, Д.М. Притики, С.Ф. Демченка та інших. Втім, проблема альтернативного (позасудового) вирішення спорів у сучасних умовах здійснення децентралізації влади залишається поза увагою представників школи господарського права. Окремі її аспекти розробляються в межах науково-дослідної роботи «Правова модель в умовах сталого розвитку України», яка виконується Інститутом економіко-правових досліджень НАН України, що зумовлює актуальність і практичну значущість вибраної теми наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей альтернативних (позасудових) засобів вирішення спорів в Україні та вироблення пропозицій, спрямованих на підвищення їх ефективності та використання як дієвого інструменту захисту порушених прав учасників економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. До альтернативних (позасудових) засобів захисту прав учасників економічних відносин слід віднести розгляд спорів третейськими судами та процедуру медіації, що набули значного поширення у світі, проте майже не використовуються в Україні.

Альтернативні засоби захисту прав характеризуються насамперед меншим (у порівнянні з розглядом справ у державних судах) розміром судових витрат, які повинні нести сторони процесу; скороченими строками розгляду справ через відсутність потреби дотримання формальних процесуальних процедур, яких, у силу законодавчих приписів, повинні суворо дотримуватися державні суди; більшою свободою та ініціативою сторін у вирішенні власної справи.

Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, метою якої є утвердження правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого відновлення в розумні строки [2].

Одним з основних завдань і напрямів реформування судоустрою і судочинства України, визначених Указом № 276/2015, було розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями або розглядатися судами у спрощеному провадженні; запровадження ефективних процесуальних механізмів для попередження розгляду справ за відсутності спору між сторонами; вивчення доцільності введення мирових суддів.

Слід відзначити, що завдання Президента України щодо розширення способів альтернативного врегулювання спорів шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва, а також розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями, залишилися не виконаними.

Певна увага впровадженню в Україні альтернативних засобів вирішення спору була приділена увага і з боку Ради Європи, яка в період з 2016 по 2019 роки здійснювала реалізацію проекту «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». Міжнародна підтримка полягала в наданні допомоги в розробці системи альтернативного вирішення спорів шляхом застосування медіації та вдосконалення системи арбітражу, а очікуваним результатом реалізації проекту була розробка концепції розвитку системи альтернативного вирішення спорів в Україні з оцінкою існуючої системи арбітражу з точки зору відповідності європейській практиці [3].

Діяльність третейських судів в Україні започаткована Законом «Про третейській суди» від 11.05.2004 р. № 1701-IV (далі – Закон № 1701-IV), який регулює порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні та встановлює вимоги щодо третейського розгляду з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб [4]. За Законом до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом; спір може бути переданий на розгляд третейського суду лише за наявності третейської угоди. До третейського суду може бути переданий спір лише за умови, що подібний спір не перебуває на вирішенні державного суду.

Статтею 6 Закону № 1701-IV до підвідомчості третейських судів віднесено справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ: у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; у спорах, що виникають із господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; пов'язаних з державною таємницею; у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім спорів, що виникають зі шлюбних контрактів (договорів); про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт владних повноважень, а також державна установа чи казенне підприємство; в спорах щодо нерухомого майна; про встановлення фактів, що мають юридичне значення; у спорах, що виникають із трудових відносин; що виникають із корпоративних відносин; які підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; справ, коли хоча б одна зі сторін спору є нерези-

дентом України; справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами владних повноважень; справ у спорах щодо захисту прав споживачів.

В Україні третейські суди можуть утворюватися та діяти як на постійній основі (постійно діючі третейські суди), так і з метою вирішення конкретного спору (*ad hoc*).

Третейські суди утворюються без статусу юридичної особи виключно при всеукраїнських громадських організаціях; фондових і товарних біржах, саморегульованих організаціях професійних учасників ринку цінних паперів; торгово-промислових палатах; всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України; об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності.

Порядок звернення до третейського суду, формування складу третейського суду, процедура вирішення спорів та інші питання, віднесені до компетенції третейського суду, визначаються Регламентом, який затверджується його засновником.

Право обрання третейських суду та суддів належить сторонам третейського розгляду. У постійно діючих третейських судах обрання третейських суддів здійснюється з числа третейських суддів, включених до списку третейського суду, затвердженого засновником.

Третейський розгляд справ відбувається відкрито, проте у випадках необхідності збереження комерційної або банківської таємниці чи забезпечення конфіденційності інформації третейський суд може постановити ухвалу про розгляд справи в закритому засіданні.

Законодавство не обмежує третейські суди строками розгляду справ, проте вони можуть самостійно встановлювати строки для надання сторонами пояснень, заяв і доказів, а також на вчинення певних процесуальних дій.

На будь-якій стадії третейського розгляду, але до прийняття третейським судом рішення, сторони можуть закінчити справу шляхом укладання мирової угоди, яка підлягає затвердженню третейським судом, при цьому може стосуватися виключно прав і обов'язків сторін спору.

Розгляд справи закінчується прийняттям третейським судом рішення, яке сторони зобов'язані виконати в добровільному порядку без зволікань чи будь-яких застережень.

Рішення третейського суду може бути оскаржене сторонами та особами, які не брали участь у справі (якщо третейський суд вирішив питання про їхні права і обов'язки), до компетентного апеляційного загального або господарського суду відповідно до встановлених законом підвідомчості та підсудності справ, якщо: справа не підвідомча третейському суду; рішення прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою; третейську угоду визнано недійсною компетентним державним судом; третейський суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участь у справі.

Варто зазначити, що після набрання чинності Закону № 1701-IV в Україні діяло 494 третейських судів, у тому числі: при всеукраїнських громадських організаціях – 73; при фондових і товарних біржах, саморегульованих організаціях – 108; при торгово-промислових палатах – 26; при об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності, в тому числі банках – 287 [5].

Втім, після започаткування третейського розгляду справ третейські суди почали активно використовуватися для визнання права власності на нерухоме майно в тих випадках, коли такий перехід права власності суперечив чинному законодавству, а також з метою рейдерського захоплення майна третіх осіб і господарських товариств.

Задля запобігання цим негативним явищам було ухвалено Закон від 05.03.2009 р. № 1076-VI, яким виключено з підвідомчості третейських судів спори щодо нерухомого майна, справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, та корпоративні спори; цим же Законом третейські суди позбавлено права розглядати спори щодо захисту прав споживачів. Натепер третейські суди розглядають переважно справи про стягнення заборгованості за позовами банківських установ.

Внесені законодавчі зміни, якими обмежено компетенцію третейських судів, значно вплинули на їхню діяльність і призвели до суттєвого зменшення кількості звернень до третейських судів з метою вирішення спорів у позасудовий спосіб. Цьому сприяв і Верховний Суд України, який у 2015 році сформулював правовий висновок про недійсність третейського застереження в кредитному договорі, укладеному між фізичною особою (споживачем банківських послуг) і банком (справи № 404/3601/14 та № 743/1668/14). У сукупності зазначене призвело до зменшення чисельності фактично діючих в Україні третейських судів, яких станом на 01.12.2019 р. залишилося тільки 39 [5].

З наведеного вбачається, що в Україні існують інституційні проблеми функціонування третейських судів, які можуть бути вирішені лише на законодавчому рівні, з одночасним проведенням роботи, спрямованої на роз'яснення переваг третейського розгляду справ та підвищення рівня довіри учасників економічних відносин до третейських судів.

Серед законодавчих змін, спрямованих на покращення діяльності третейських судів, необхідно виділити такі напрями:

а) зміни, що стосуються підвищення незалежності третейських судів і суддів.

Уявляється доцільним змінити в Законі № 1701-IV порядок утворення третейських судів і затвердження третейських суддів, долучивши до цього процесу Міністерство юстиції України, з наданням останньому права проводити кваліфікаційну оцінку претендентів на посаду судді третейського суду (1); розглядати скарги на дії третейських суддів з можливістю позбавлення їх права здійснювати третейське судочинство (2); припиняти діяльність третейських судів у разі систематичного ухвалення незаконних рішень, скасованих апеляційними судами (3).

Оплата праці третейських суддів повинна здійснюватися виключно з фонду, що утворюється з надходжень від сплати збору за третейський розгляд справ. Це зумовлено тим, що існуючий натепер порядок утворення третейських судів і затвердження списку третейських суддів робить їх повністю залежними від організації, яка є засновником третейського суду;

б) зміни, що стосуються розширення повноважень третейських судів.

Доцільно повернути до компетенції третейських судів справи щодо права власності на нерухоме майно, з одночасним застереженням про неможливість виконання органами державної реєстрації права власності тих рішень третейських судів, що зачіпають права осіб, яких не було залучено до участі в справі, а також щодо нерухомого майна, на яке встановлено законодавче обмеження щодо його відчуження (мораторій).

Слід поширити компетенцію третейських судів і на справи про захист прав споживачів, що відповідає Директиві Європейського Союзу «Про альтернативне вирішення спорів у сфері споживання» від 21.05.2013 р. № 2013/11/EU, яка передбачає можливість третейського розгляду споживчих спорів [6, с. 45];

в) зміни, що стосуються відкритості діяльності третейських судів.

Потрібно на законодавчому рівні запровадити обов'язок третейських судів розміщувати на власному веб-сайті інформацію про свою діяльність, зокрема: перелік третейських суддів, які здійснюють правосуддя в третейському суді, із зазначенням їхніх фаху, спеціалізації та досвіду роботи; справи, призначені до розгляду; тексти ухвалених третейським судом рішень;

г) зміни, що запроваджують періодичні навчання і кваліфікаційну оцінку третейських суддів, а також утворення органів третейського самоврядування.

Періодичне навчання третейських суддів є запорукою підвищення їх кваліфікаційного рівня, а періодичне проходження кваліфікаційного оцінювання має на меті підтвердження третейськими судьями достатнього рівня професійної компетенції та добросовісності, що дає змогу здійснювати третейське правосуддя на належному рівні. Непроходження третейським суддею кваліфікаційного оцінювання повинно бути підставою дострокового припинення повноважень третейського судді.

Утворення органів третейського самоврядування необхідно для вирішення нагальних потреб, які стоять перед третейськими судами, та захисту третейських суддів від зовнішнього впливу.

Практична реалізація вказаних пропозицій сприятиме підвищенню довіри до третейських судів, відповідальному ставленню третейських суддів до виконання своїх професійних обов'язків і покращенню якості третейського розгляду справ.

Одночасно слід розпочати роз'яснювальну роботу серед населення та представників бізнесу з метою інформування про компетенцію третейських судів і порядок розгляду ними справ, яку повинно проводити Міністерство юстиції України та його регіональні органи.

Як показали дослідження, проведені експертами Фондації DEJURE, лише 2% населення України доводилося брати участь у розгляді спорів третейськими судами та вони проінформовані про їхню діяльність. Наразі потреба в інформації про третейські суди є не актуалізованою, при цьому лише чверть опитаних виразили бажання отримати більше інформації про роботу третейських судів [23, с. 35].

Особливістю розвитку правової системи України є виділення із системи третейських судів Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України, що діє на підставі Закону України «Про Міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. № 4002-XII

[7]. За приписом статті 1 Закону № 4002-ХІІ до Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКА) можуть за угодою сторін передаватися спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають під час здійснення зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їхніми учасниками, а так само їхні спори з іншими суб'єктами права України.

Таким чином, компетенція МКА поширюється виключно на спори, що виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності, за умови, що одним з учасників спору є підприємство, яке знаходиться за межами України, або створене в Україні підприємство з іноземними інвестиціями, або міжнародне об'єднання чи організація. Водночас указана категорія спорів не належить до компетенції третейських судів України.

Підставою для передачі спору на вирішення МКА є арбітражна угода, яка укладається і підписується сторонами в письмовому вигляді. Арбітри для вирішення спору МКА призначаються сторонами за власним розсудом; у разі відсутності домовленості про кількість арбітрів призначаються 3 арбітри.

Арбітражне провадження здійснюється на засадах рівності сторін, при цьому сторони самостійно визначають процедуру розгляду справи МКА. Розгляд справи відбувається усно або в письмовій формі – шляхом дослідження письмових доказів, наданих сторонами спору.

МКА вирішує спір на підставі норм права, які сторони вибрали як такі, що застосовуються до суті спору; у разі відсутності такої вказівки сторін МКА застосовує право, визначене згідно з колізійними нормами, які він вважає застосовними. МКА приймає рішення *ex aequo et bono*, або як «дружній посередник», якщо сторони прямо уповноважили його на це. В усіх випадках МКА приймає рішення згідно з умовами угоди і з урахуванням торгових звичаїв, що стосуються даної угоди.

Рішення МКА може бути скасовано загальним апеляційним судом, якщо: сторона, яка заявляє клопотання про скасування, подасть докази того, що одна зі сторін в арбітражній угоді була певною мірою недієздатною, або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, або її не було належним чином повідомлено

про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд, або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення, або рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору, або склад МКА чи арбітражна процедура не відповідали арбітражній угоді сторін; суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України, або арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Рішення МКА є обов'язковим для виконання його сторонами.

Медіація як альтернативний засіб вирішення спорів суттєво відрізняється від судової (в тому числі й третейської) процедури захисту порушених прав, оскільки передбачає більш активну позицію сторін та їхню безпосередню участь у роботі на проектом угоди про вирішення спору [8, с. 229].

Відповідно до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002 р. № Rec (2002)10 під терміном «медіація» слід розуміти процес врегулювання спорів, у межах якого сторони за допомогою одного або кількох медіаторів проводять переговори щодо спірних питань з метою їх вирішення та досягнення згоди [9]. Згідно з Рекомендаціями медіація може застосовуватися не лише до цивільних, а й до комерційних, сімейних, трудових та інших спорів, за винятком кримінальних і адміністративних справ.

Медіація може проводитися як у рамках вирішення судових справ, так і як окрема самостійна процедура. Вибір сторонами медіації як засобу вирішення спору не позбавляє їх права в будь-який час звернутися для вирішення цього спору до суду, якщо вони дійдуть висновку про відсутність перспективи продовження цієї процедури.

Медіація є ефективною в тих випадках, коли вирішення спору потребує налагодження діалогу та встановлення особистого контакту між сторонами.

Процедура медіації не передбачає проведення відкритих процесів і доступу громадськості, що надає сторонам можливість зберегти конфіденційність інформації про обставини спору і є фактором заохочення до вибору вказаної процедури як засобу вирішення спору, оскільки в переважній більшості випадків сторони не зацікавлені в розголошенні інформації про спір.

Процедура медіації передбачає обов'язкову участь медіатора, який, зберігаючи неупередженість, повинен надавати сторонам допомогу у вирішенні спору на засадах консенсусу.

Досягнення сторонами консенсусу в процесі медіації оформлюється письмовою угодою, яка складається і підписується сторонами за допомогою медіатора, при цьому не може суперечити вимогам чинного законодавства.

Медіатори не мають права нав'язувати сторонам конкретні шляхи розв'язання спору, але зобов'язані роз'яснювати наслідки вчинення або не вчинення ними певних дій та укладення угоди про розв'язання спору. Головним завданням медіатора є надання сторонам допомоги в пошуку ефективного способу розв'язання спору.

Медіація в Україні може розвиватися у двох напрямках: як самостійний засіб вирішення спорів і як елемент судової процедури.

Що стосується першого напрямку, то наразі в Україні відсутній спеціальний закон, який визначає організаційні та правові основи медіації в цивільних і господарських справах; порядок відбору, кваліфікаційної підготовки і допущення осіб до здійснення професійної діяльності у сфері медіації; процедуру вирішення спорів за допомогою медіації; правовий статус і порядок виконання угод, укладених сторонами спору в процесі здійснення процедури медіації.

Крім того, не проводиться робота щодо роз'яснення змісту процедури медіації та її переваг порівняно із судовим вирішенням спорів, у зв'язку з цим вказана процедура практично не застосовується під час вирішення цивільних і господарських спорів, чим обмежено право доступу осіб до альтернативних засобів вирішення спору та захисту порушених прав.

Вирішити існуючу проблему можливо шляхом прийняття спеціального закону та запровадження обов'язкової медіації в окремих категоріях спорів, зокрема: про поділ майна подружжя, про визначення місця проживання дитини, про участь одного з батьків у вихованні дитини, про захист трудових прав, про стягнення заборгованості, щодо перевезення вантажів, щодо виконання договорів підряду тощо – як передумови звернення до суду.

Другий напрям медіації (судовий) в Україні реалізований шляхом введення до чинних процесуальних кодексів (Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України) інституту врегулювання спору за участі судді, який фактично виконує роль медіатора [10].

Врегулювання спору за участю судді проводиться виключно за згодою обох сторін до початку розгляду справи по суті. Таке врегулювання здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад.

Спільні наради проводяться суддею, який розглядає справу по суті, за участі всіх сторін та їхніх представників, а закриті – з кожною стороною окремо.

Під час проведення спільних та закритих нарад суддя спрямовує сторони на врегулювання спору; з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по спору, надає пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору. Суддя може запропонувати сторонам конкретний шлях урегулювання спору. Врегулювання спору за участю судді закінчується укладенням сторонами мирової угоди, яка затверджується судом.

Таким чином, у врегулюванні спору в рамках судової процедури суддя займає активну процесуальну позицію і має значно більший обсяг процесуальних повноважень, ніж звичайний медіатор.

Недоліком судової медіації є значно менша ефективність у порівнянні з повноцінною судовою процедурою вирішення спору через недостатню правову визначеність мирової угоди як акту вирішення спору по суті та утруднення примусового виконання мирової угоди, що робить цей засіб вирішення спору недостатньо популярним серед учасників спірних правовідносин.

Подолання цієї проблеми можливе запровадженням на законодавчому рівні пільг учасникам судового процесу по сплаті судового збору в разі вирішення ними спору за процедурою врегулювання спору за участю судді, зокрема повернення 50% суми судового збору, сплаченої в разі звернення до суду з позовом, а також віднесення дій по ухиленню від виконання мирової угоди, укладеної за процедурою врегулювання спору за участю судді, до зловживання стороною своїми процесуальними правами, з одночасним запровадженням штрафних санкцій за їх вчинення.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що розвиток в Україні альтернативних засобів вирішення спорів гальмується недосконалістю чинного Закону «Про третейські суди» та відсутністю спеціального Закону «Про медіацію».

З метою покращення стану законодавчого забезпечення альтернативних (позасудових) засобів вирішення спору необхідно внести зміни до Закону «Про третейські суди», спрямовані на підвищення незалежності третейських судів і суддів, розширити повноваження третейських судів, запровадити періодичні навчання та кваліфікаційне оцінювання третейських суддів.

Крім того, необхідно ухвалити Закон «Про медіацію» та передбачити на законодавчому рівні категорію справ, для яких проведення процедури медіації є обов'язковою.

Список літератури:

1. Який вигляд матиме нова карта України після укрупнення районів (графіка). Позачергове засідання Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/yakiy-viglyad-matime-nova-karta-ukrajini-pislya-ukrupnennya-rayoniv-grafika-686663.html>
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
3. Проект Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». URL: <http://www.vru.gov.ua/international/18>
4. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412.
5. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи / Т.П. Шепель та ін. Київ, 2018. 52 с.
6. Альтернативні способи вирішення спорів у контексті судової реформи України : матеріали, підготовлені в рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». Київ, 2017. 75 с.
7. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.
8. Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку: монографія / під заг. ред. В.А. Устименка. Київ : НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2019. 320 с.
9. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002 р. № Rec (2002)10. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf
10. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Koverznev V.O. ALTERNATIVE MEANS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF PARTICIPANTS OF ECONOMIC RELATIONS

The article examines the features of alternative (extrajudicial) means of protection of the rights of participants in economic relations in Ukraine, which include arbitration and mediation.

It is proved that in order to improve the activities of arbitration courts it is necessary to adopt amendments to the current Law «On Arbitration Courts» aimed at: increasing the independence of arbitration courts and judges by entrusting the formation of arbitration courts and approval of arbitrators of the Ministry of Justice of Ukraine; introduction of periodic professional development and qualification assessment procedures for arbitrators; expanding the powers of arbitration courts and referring to their jurisdiction cases protection of property rights to real estate, including land, as well as the protection of consumer rights; openness of arbitration courts; formation of arbitration bodies, to address the urgent needs of arbitration courts and to protect arbitrators from outside influence.

In order to develop the mediation procedure in Ukraine as an independent means of protecting the rights of participants in economic relations, it is necessary to adopt a special law that defines the organizational and legal basis of mediation in civil and commercial disputes; the procedure for selection, qualification training and admission of persons to carry out professional activities in the field of mediation; dispute resolution procedure through mediation; legal status and procedure for execution of agreements concluded by the parties to the dispute in the course of the mediation procedure.

It is substantiated that in order to increase the efficiency of the dispute settlement procedure with the participation of a judge, it is necessary to improve certain provisions of the Commercial Procedural Code and the Civil Procedure Code of Ukraine, in particular, by imposing fines in case of abuse of procedural rights judges.

Key words: *alternative means of protection of rights, arbitration of disputes, mediation procedure.*